

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 15ΗΣ ΜΑΪΟΥ 1986

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΡΥΠΑΝΗ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ ΒΙΒΛΙΩΝ

Ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. **Εὐάγγελος Μουτσόπουλος**, παρουσιάζοντας τὸ ἔργον τοῦ κ. G. Giannantoni, *Socraticorum reliquiae*, λέγει τὰ ἑξῆς:

Κύριε Πρόεδρε,

Ἔχω τὴν τιμὴ νὰ ἐνημερώσω τὴν Ἀκαδημίαν, ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὸν συνάδελφον κ. Mario Montuori, ἐπὶ μιᾶς προσφάτου τετρατόμου ἐκδόσεως τῶν ἀποσπασμάτων τῶν ἐκπροσώπων τῶν «μικρῶν» λεγομένων σωκρατικῶν σχολῶν, ὑπὸ τὸν γενικὸν τίτλον *Socraticorum reliquiae*, συλλογῆ, κατάταξη, καὶ συμπλήρωση μὲ κριτικὰ ὑπομνήματα καὶ μὲ σχόλια, ὑπὸ Gabriele Giannantoni, καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ρώμης «La Sapienza», καὶ διευθυντοῦ τοῦ Ἰταλικοῦ Κέντρου Μελέτης τῆς Ἀρχαίας Διανοήσεως, 4 τόμοι, 1983-1985, XV-315, 315-778, XII-523, VIII-166 σσ. ἀντιστοιχῶς. Ἡ ἔκδοσις αὐτὴ ἔχει ἐνταχθῆ στὴ σειρά ἐκδόσεων *Elenchos*, ποὺ διευθύνεται ἀπὸ τὸν κ. Giannantoni, καὶ στῆς ὁποίας τὸ πλαίσιο φέρει τὸν ἀριθμὸν VII, 1-4. Ἀπὸ μιᾶν εὐχάριστον ἐκπληξὴ σ' ἄλλην ἔχουν συνηθίσει νὰ περιάγουν τὸν διεθνῆ ἐπιστημονικὸν κόσμον, κατὰ τὶς τελευταῖες δεκαετίες, οἱ κυριολεκτικῶς ἐπιβλητικοί, ἀλλὰ καὶ ἀκαταπόνητοι, ἰταλοὶ συνάδελφοι ποὺ ἔχουν ἐπιδοθῆ στὴν μελέτη τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἰδιαιτέρα στὴν ἔκδοσις φιλοσοφικῶν κειμένων, καὶ μάλιστα στὴν ἐκπόνησι τῆς ἐκδόσεως τετραστίου ἀριθμοῦ ἀποσπασμάτων. Ἄλλοτε, ἢ πρωτοκαθεδρία, στὴν Εὐρώπῃ, ἀνῆκεν, ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴν, στοὺς γερμανοφώνους μελετητάς. Ἐδῶ περιορίζομαι ἀπλῶς νὰ σημειώσω τὴν μνημειώδη ἔκδοσις τῶν ἀποσπασμάτων τῶν Προσωκρατικῶν ἀπὸ τὸν Hermann Diels, ὅπως αὐτὴ συνεπληρώθη ἀπὸ τὸν Walther Kranz, στῆς ὁποίας τὴν δεκάτη ἐβδόμην ἔκδοσις αἰσιῶς ἔχομε φθάσει, καὶ τὴν ὁποίαν δὲν κατῶρ-

θωσε νὰ ὑποσκελίσει ἡ ἔκδοση τῶν Kirk καὶ Raven, πρὸ ὀλοκλήρου τριακονταετίας δημοσιευθεῖσα, καθὼς καὶ τὴν ἔκδοση τῶν *Epicurea* ἀπὸ τὸν Hermann Usener, ποὺ ἀνάγεται στὸ ἔτος 1887, καί, τέλος, τὴν τρίτομην ἔκδοση τῶν *Stoicorum Veterum Fragmenta*, ἀπὸ τὸν Johachim von Arnim, τοῦ 1903, ποὺ συνεπληρώθη τὸ 1924 ἀπὸ τὸν M. Adler μ' ἕναν τέταρτο τόμο περιέχοντα πίνακες. Ἄλλὰ καί, πιὸ πρόσφατα, οἱ συγγραφεῖς τῶν μονογραφιῶν ποὺ ὑπήχθησαν στὴν σειρά, στὴν ὁποίαν ὁ Fritz Wehrli ἔδωκε τὸν γενικὸ τίτλο *Die Schule des Aristoteles*, δὲν ἀπηξίωσαν νὰ περιλάβουν σ' αὐτὲς καὶ ἐκδόσεις μεμονωμένων ἀποσπασματικῶν κειμένων τῶν ἐκάστοτε μελετωμένων φιλοσόφων. Ὡστόσο τὴν παλαιωθεῖσαν ἔκδοση τῶν *Epicurea* ἀντικατέστησε σχεδὸν ἕξ ὀλοκλήρου ἡ ἔκδοση τοῦ Arrighetti, Torino, Einaudi, 1960, τὴν ὁποίαν συνέβη ἀπὸ τοὺς πρώτους νὰ χρησιμοποιήσω κατὰ τὴν συγγραφὴν τοῦ βιβλίου μου γιὰ τὸν Πλωτῖνο, τὸ ὁποῖον ἀπετέλεσε τὸν πρῶτο τόμο τοῦ συγγράμματός μου γιὰ τὴν ἔννοια τοῦ φανταστικοῦ στὴν περιοχὴ τοῦ νεοπλατωνισμοῦ. Ἡ ἔκδοση τοῦ Arrighetti περιέχει καὶ κατ' ἐξοχὴν ἐπιτυχητὴ μετάφραση τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου στὴν ἰταλική. Στὴν ἔκδοση αὐτὴν, καὶ σὲ ἄλλες ποὺ εἶδαν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος στὴν Ἰταλία ἐν τῷ μεταξῷ, ἔρχεται σήμερα νὰ προστεθῆ ἡ μνημειώδης ἔκδοση τοῦ κ. Giannantoni, ἡ ὁποία ἀναφέρεται στοὺς ἐκπροσώπους τῶν «μικρῶν» σοκρατικῶν σχολῶν, καὶ ἡ ὁποία κυριολεκτικῶς καθιερώνει τὸν συγγραφέα της, ἐπιτρέποντάς μας νὰ τὸν κατατάξωμε ἀνάμεσα στοὺς πιὸ σημαντικοὺς ἐκδότες ἀρχαίων φιλοσοφικῶν κειμένων, καὶ ν' ἀναγνωρίσωμε στὴν ἐργασία του τὴν ἐμβέλεια τῆς ἐργασίας ἐνὸς Diels ἢ ἐνὸς Arnim. Οὔτε πρέπον (ἀφοῦ περὶ τῶν θεμάτων αὐτῶν ποιεῖται λόγον ὁ συνάδελφος κ. Montuori), ἀλλ' οὔτε καὶ ἀναγκαῖον κατὰ τὴν σημερινήν, τοῦλάχιστον, συνεδρίαν, ἐθεώρησα ν' ἀναφερθῶ σὲ κρίσεις περὶ τῆς δομῆς καὶ τῆς μορφῆς τοῦ τεραστίου αὐτοῦ ἔργου τοῦ κ. Giannantoni, τὸ ὁποῖον δὲν διστάζω νὰ χαρακτηρίσω ἐπιβλητικόν. Μόνον σ' ὠρισμένες γενικὲς παρατηρήσεις ἀξιολογητικῆς τάξεως θὰ προβῶ, πρὶν προχωρήσω στὴν ἀξιολόγησιν τῆς χρησιμότητός του γιὰ τὴν σύγχρονη ἔρευνα. Οἱ δυὸ πρῶτοι τόμοι τοῦ ἔργου ἀποτελοῦν οὐσιαστικῶς δυὸ ἡμιτόμους ἐνὸς ἐνιαίου τόμου μὲ ἐνιαίαν ἀρίθμηση σελίδων, καὶ περιέχουν τὰ βραχέα ἢ μακρὰ ἀποσπάσματα τῶν ἐκπροσώπων τῶν «μικρῶν» σοκρατικῶν σχολῶν, κατατεταγμένα μὲ τὴν πιὸ λεπτολόγον ὀρθολογιστικὴ διάθεση, καὶ κατὰ τρόπο ἐξαντλητικόν. Ἡ συλλογὴ τῶν χωρίων ἔχει γίνεαι μὲ βαθύτατη γνώση καὶ ἐρευνητικὴν ἰκανότητα, ἢ κατὰτάξῃ τους ὅμως εἶναι ἐκείνη ποὺ προσδίδει στὴν ἔκδοση τὴν ἐκδηλὴν ἐπιστημονικὴ τῆς ἀξία. Γιὰ τὴν πληρότητα τῆς καταγραφῆς δὲν ἔχουν κἂν ἀποφευχθῆ ὠρισμένες (ἐλάχιστες βέβαια), ἐπαναλήψεις, ὥστε τίποτ' ἀπ' ὅσα ἢ μέχρι τῶρα ἔρευνα ἔχει φέρει στὸ φῶς νὰ μὴν ἔχει παραλειφθῆ. Ἡ διαδικασία δηλαδὴ

τῆς ἠθελημένης ἐπαναλήψεως ἐκρίθη προτιμότερη ἀπὸ τὸ ἐνδεχόμενο τῆς δημιουργίας φαινομενικῶν κενῶν ὀφειλομένων σέ, φαινομενικῶς πάντοτε, ἀτελῆ ἐκμετάλλευση τοῦ ὕλικου. Τὰ συγκεντρωθέντα κείμενα ἔχουν καταταγῆ σέ πέντε βασικὲς ἐνότητες. Ἡ πρώτη ἐνότης περιλαμβάνει χωρία ποὺ ἀναφέρονται στίς συνθῆκες ὑπὸ τις ὁποῖες ἤ κμασαν οἱ «μικρὲς» σωκρατικὲς σχολές, καὶ ὑπὸ τις ὁποῖες οἱ ἐκπρόσωποί τους ἔδρασαν κ' ἐφιλοσόφησαν, καθὼς καὶ στίς πηγές ἀπ' ὅπου πληροφορούμεθα περὶ τῶν ἐπὶ μέρος ἐκφάνσεων τῶν σχολῶν αὐτῶν οἱ ὁποῖες, ἀνεπηρέαστες, τοῦλάχιστον ἀμέσως, θὰ ἔλεγε κανεῖς, ἀπὸ τὴν διδασκαλία τῶν δύο μεγάλων συνεχιστῶν τοῦ Σωκράτους, δηλαδὴ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, προεκτείνουν τὴν προσπάθειαν ἐκείνου, ὡς ἂν καμμιά κοσμογονικὴ δόνηση νὰ μὴν εἶχε σημειωθῆ στὴν περιοχὴ τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ μὲ τὴν ἐμφάνισιν καὶ τὴν τεράστιαν ἐπίδρασιν τῶν δύο κορυφαίων, ἐξ αἰτίας τῆς ἀκτινοβολίας τῶν ἴδιων καὶ τῶν σχολῶν τις ὁποῖες ἔδρυσαν: μὲ ἄλλους λόγους, τῆς Ἀκαδημείας καὶ τοῦ Λυκείου, ἀντιστοιχῶς, πρὸς ἄλλες κατευθύνσεις. Ἡ κατάταξι, πάλι, μιᾶς ἄλλης κατηγορίας σχετικῶν χωρίων ἀπὸ τὸν κ. Giannantoni τοῦ ἐπιτρέπει νὰ καταγράψει τὸν μεγάλον ἀριθμὸ τῶν θιασωτῶν καὶ συνεχιστῶν τοῦ σωκρατικοῦ ἔργου, φυσικὰ πλὴν τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ νὰ τοὺς ὑπαγάγει ὑπὸ ποικιλίαις συνδυαζόμενες πρὸς τις διάφορες σχολὰς τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα καὶ οἱ δραστηριότητες παραδίδονται ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα. Μιὰ τρίτη κατηγορία χωρίων ἀναφέρεται στὴν διάκριση, στὴν περιγραφή καὶ στὴν ἀξιολόγησιν τῶν ἰδιοτυπιῶν ποὺ ἐμφανίζει ὁ τρόπος γραφῆς, τὸ εἶδος δηλαδὴ καὶ τὸ ὕφος τῶν συγγραμμάτων τῶν ὁπαδῶν τῶν διαφόρων σωκρατικῶν σχολῶν, ὅπως αὐτὸς εἶχεν ἤδη ἐπισημανθῆ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Σὲ παράρτημα ὑπαγόμενον στὴν ἴδιαν αὐτῇ πρώτῃ ἐνότητι περιέχονται τὰ πλατωνικὰ χωρία ὅσα θεωροῦνται ἀναφερόμενα στοὺς φιλοσόφους αὐτοὺς. Οἱ ἐπόμενες ἐνότητες ἀφοροῦν στὰ ἀποσπάσματα ποὺ σχετίζονται πρὸς πληροφορίες ἢ πρὸς κείμενα τῶν ἴδιων αὐτῶν φιλοσόφων, κατατασσομένων, σύμφωνα πρὸς τὴν παράδοση (ποὺ ἀνάγεται στὴν ἀρχαιότητα ἤδη), σέ πέντε κυριώτερες σχολὰς, τὴν μεγαρικὴν δηλαδὴ, τῆς Ἡλιδος, τῆς Ἐρετρίας καὶ τὴν κυρηναϊκὴν, τῶν ὁποίων τὰ συγκεκριμένα ἀποσπάσματα τῶν ἐκπροσώπων καλύπτουν τὴν ἔκτασιν τοῦ πρώτου τόμου τῆς ὅλης ἐκδόσεως, καί, τέλος, τὴν σχολὴν τῶν Κυνικῶν. Τῶν ἐκπροσώπων τῆς σχολῆς αὐτῆς τ' ἀποσπάσματα καταλαμβάνουν ἐκδιδόμενα ὀλόκληρον τὸν δεύτερον τόμον τοῦ ἔργου. Τῶν ἀποσπασμάτων αὐτῶν γενικώτερα γίνεται προσπάθεια διακρίσεως ὡς πρὸς τὴν αὐθεντικότητά τους τῆς ὁποίας τὸ ἀμφισβητήσιμο σημειώνεται ὡς ἄσκις συντρέχει λόγος πρὸς τοῦτο. Ἄν ἡ ἐργασία ποὺ ἐγίνε, συλλεκτικὴ καὶ κριτικὴ, γιὰ τὴν φιλολογικὴν ἔκδοσιν τῶν ἀποσπασμάτων ποὺ περιέχονται στοὺς πρώτους δύο (ἡμι)τόμους εἶναι, ἀπὸ πολλὰς πλευρὰς, ἀ-

ξιοθαύμαστη, τὸ κέντρον βάρους τοῦ ἔργου ἀσφαλῶς ἐντοπίζεται στὸν τρίτον τόμο ποὺ περιέχει ἀξιολογώτατα κριτικὰ σχόλια τοῦ κ. Giannantoni. Ὁ ἐκδότης δηλαδὴ δὲν ἤρκεσθη στὸ νὰ προσφέρει μιὰν ἀπλῆ, καὶ γιὰ πρώτην φορὰ πλήρη, κριτικὴν ἔκδοση τῶν ἀποσπασμάτων τῶν «Σωκρατικῶν»: ἐπιδίωξε νὰ τὴν συμπληρώσει καὶ νὰ τὴν ἀξιοποιήσῃ μὲ μακρότατα σχόλια γιὰ τῶν ὁποίων τὴν σύνταξιν ἔχει χρησιμοποίησῃ σχεδὸν ἐξαντλητικὰ τὴν ὑπάρχουσαν σχετικὴ βιβλιογραφία τῆς ὁποίας τὸ μεγαλύτερο τμῆμα ἐκδίδεται ὑπὸ μορφήν πίνακος, μαζὶ μὲ ὅλους τοὺς ἄλλους πίνακες προσώπων, χωρίων κλπ. στοιχείων, στὸν τέταρτο τόμο τοῦ ἔργου. Στὰ σχόλιά του, ὁ κ. Giannantoni, ἀποκαλύπτεται ὀξύτατος κριτικὸς μὲ σπουδαῖες φιλολογικὲς ἀρετέες, τόσο ἀναγκαῖες γιὰ κάθε ἱστορικὸν τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ὁ ὁποῖος, ἐκ τῶν πραγμάτων, ἔχει ὡς βασικὸ ὕλικό του τὰ ἀρχαῖα κείμενα. Οἱ ἀξιοθαύμαστες κριτικὲς παρατηρήσεις τοῦ ἐκδότου διέπονται ἀπὸ πνεῦμα συντηρητικότητος, δηλαδὴ σεβασμοῦ πρὸς τὴν χειρόγραφη παράδοση, καὶ δυσπιστίας πρὸς τὶς διορθώσεις τῶν ρηξικελεύθων ἐκδοτῶν τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, ὅπως λ.χ. στὴν περίπτωση τῆς σημειώσεως 16, σσ. 143-147, ποὺ ἀφορᾷ σὲ χωρίο τοῦ Διογένοῦ Λαερτίου, σχετικὸ πρὸς τὰ γραπτὰ τοῦ Ἀριστίππου τοῦ Κυρηναίου, ὅπου ὡστόσο λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν τὰ διδάγματα τοῦ Eduard Zeller. Θ' ἄξιζε νὰ ἐπιμείνω περισσότερο ἐπὶ τῶν λεπτομερειῶν αὐτῶν ἐκδηλώσεως τῆς φιλολογικῆς καὶ τῆς κριτικῆς δεινότητος τοῦ ἐκδότου, λεπτομερειῶν οἱ ὁποῖες, ἄλλωστε, ἀποτελοῦν καὶ μιὰ κατηγορίαν ἀρετῶν ἀπὸ τὶς σημαντικώτερες τοῦ τετρατόμου αὐτοῦ ἔργου. Ἡ ἀκολουθοῦσα παρουσίαση τοῦ ἔργου ἐκ μέρους τοῦ συναδέλφου κ. Montuori θὰ καλύψῃ ὑποθέτω, ἐκτενέστερα καὶ ἐντελέστερα τὴν πτυχὴ αὐτὴν τῆς ἐκδόσεως, μιᾶς ἐκδόσεως τῆς ὁποίας ἡ ὑπαρξὴ εἶχε, κατὰ τὶς τελευταῖες δεκαετίες, καταστῆ πιά ἀναγκαῖα λόγῳ τῆς ὀλοένας μεγαλύτερης συνειδητοποιήσεως τῆς ὑπάρξεως ἐνὸς τεραστίου κενοῦ στὸν τομέα αὐτόν, κενοῦ τόσο περισσότερο σημαντικοῦ ὅσο σημαντικὴ στάθηκε ἡ ἀνεξάρτητη ὡς πρὸς τὴν παρουσίαν τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους ὀροθέτησις τῆς χρονικῆς ἀποστάσεως ποὺ χωρίζει τὸν Σωκράτη ἀπὸ τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τῶν ἑλληνιστικῶν φιλοσοφιῶν, δηλαδὴ μιᾶς περιόδου περίπου ὀκτὼ δεκαετιῶν, ἴσης πρὸς ἐκείνην τὴν ὁποίαν καλύπτουν οἱ συγγραφικὲς προσπάθειες τῶν δυὸ ἄλλων μεγάλων διδασκάλων τῆς ἀρχαιότητος. Ἄν ὑποθέσωμε, γιὰ μιὰ στιγμὴ, πῶς, ἀπὸ μιὰν ἰδιοτροπία τῆς ἱστορίας, ὁ Πλάτων κι ὁ Ἀριστοτέλης δὲν εἶχαν σφραγίσῃ μὲ τὸ μεγαλεῖό τους τὴν διανόησιν τῆς ἐποχῆς τους, τότε γίνεται κατανοητὸ ποῖον τεράστιο ρόλον ἔπαιξαν οἱ «μικρὲς» σωκρατικὲς σχολῆς γιὰ τὴν σύνδεσιν τῆς προσωκρατικῆς διανοήσεως πρὸς τὴν ἑλληνιστικὴν διανόησιν. Τόσο αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν τεράστιο ρόλο τῶν σωκρατικῶν ἐκείνων σχολῶν ἐπιβεβαιώνει, μὲ τὸν τρόπο τῆς, ἡ ἔκδοσις τῶν ἀποσπασμάτων τῶν

ἐκπροσώπων τους ἀπὸ τὸν κ. Giannantoni, ὅσο στὴν ἀξιοποίηση τῆς προσφορᾶς τῶν ἀποσκοπεῖ. Θὰ εἴταν παράλειψη νὰ μὴν τονισθῇ ἰδιαιτέρα πὼς ἡ ἀξιοποίηση αὐτῆ γίνεται μὲ τὸν ἐντελέστερον τρόπο, καὶ πὼς, μὲ τὸ τεράστιο κῦρος του, τὸ τετράτομο ἔργο τοῦ Giannantoni εἶναι, ὅπως τοῦ Hermann Diels τὸ ἄλλο ἡράκλειο ἔργο, προωρισμένο νὰ γνωρίσει πολυάριθμες ἐκδόσεις, ἀφοῦ ἔχει ἤδη ἐπιβληθῆ διεθνῶς ὡς ἓνα ὄργανον φιλοσοφικῆς ἐργασίας μοναδικό. Ἐπειδὴ γιὰ πρώτην φορά συμβαίνει νὰ ἔχουν συγκεντρωθῆ σὲ μιὰν ἐξαιρετικὴν ἔκδοση ὅλα αὐτὰ τὰ κείμενα, καὶ νὰ ἔχουν καταταχθῆ κατὰ τρόπον μοναδικό, τὸ ἔργο τοῦ καθηγητοῦ Giannantoni, εὐχρηστο καὶ ὑποδειγματικὰ πλήρες, εἶναι ἐκ τῶν πραγμάτων προωρισμένο νὰ δώσει νέαν ὄθηση καὶ ηὔξημένο κῦρος στὶς ἐπερχόμενες ἀντίστοιχες ἔρευνες γιὰ τίς ὁποῖες σύνταμα θ' ἀποβῆ ἓνα ἀναντικατάστατο μεθοδικὸ ἐργαλεῖο.

Στὴ συνέχεια ἔλαβε τὸ λόγο ὁ **Mario Montuori**, Ἄντεπιστέλλον Μέλος τῆς Ἀκαδημίας, καὶ εἶπε τὰ ἑξῆς:

Dopo quanto ha detto con dottrina e competenza l' eminente confratello Prof. Evangelos Moutsopoulos delle *Socraticorum Reliquiae*, edite da Gabriele Giannantoni, a me resta ben poco da dire, se non forse questo: che gli studi di filosofia antica hanno commesso l' errore di dare poca attenzione a quei filosofi che, non senza ragione, la tradizione letteraria ha chiamato socratici.

Sta di fatto che, da quando Zeller chiamò *unvollkommenen Sokratiker* quei *virii Socratici*, è stata adottata in tutte le lingue una definizione riduttiva della loro personalità filosofica e della loro fedeltà alla parola del comune maestro. E così, se Grote li aveva chiamati *companions of Sokrates*, dopo Zeller gli inglesi li dissero *imperfect Socratics*; i francesi usano chiamarli *petits Socratiques*; gli italiani li definiscono *Socratici minori* ed anche voi, in greco moderno, li chiamate *mikroi Sokratikoi*.

Imperfetti, minori o piccoli, evidentemente rispetto a qualcuno o ad altri *maggiori o perfetti* e, primo fra tutti, Platone, riconosciuto, per unanime consenso, il maggiore, se non il solo, discepolo di Socrate.

Il presente testo riproduce, con qualche lieve modifica, la registrazione su nastro dell' intervento del Prof. Mario Montuori alla seduta del 15 maggio 1986 dell' Accademia di Atene.

E' accaduto così che, poco stimati come Socratici, sono stati anche poco studiati, se non del tutto trascurati come filosofi.

Sta di fatto che venti anni fa Jean Humbert notava che dei *petits Socratiques* non ci restano che dei *pitoyables débris*, mentre nella sua *History of Greek Philosophy* Guthrie ha delicato agli *imperfect Socratics* meno spazio di quanto non abbia dedicato ad uno solo dei Dialoghi di Platone.

Con la pubblicazione delle *Reliquiae* dei Socratici ad opera di Gabriele Giannantoni oggi nessuno più puo' esimersi dal dedicare ad esse l'attenzione che meritano. Credo perciò che bisogna esser grati a Gabriele Giannantoni non solo per aver raccolto e sistemato in una opera sola quanto meglio ha prodotto la filologia classica moderna intorno alle testimonianze dei Socratici, ma anche, e soprattutto, per aver destinato quelle testimonianze, minuziosamente e dottamente assodate, ad una più vasta e completa diffusione ed universalizzazione presso gli studiosi del pensiero greco e in generale della cultura classica.

Con la presente opera Gabriele Giannantoni corona un lungo itinerario di studi e di ricerche sulle fonti del pensiero antico iniziato sin da quando, giovanissimo, pubblicò una insuperata edizione delle testimonianze dei *Cirenaici*.

E poiché la seduta di questa sera si è aperta rievocando la memoria di Guido Calogero, mi piace ricordare che i *Cirenaici* di Giannantoni nacquero per suggerimento e stimolo di Guido Calogero, del quale Gabriele Giannantoni fu discepolo prediletto e successore nella cattedra di filosofia antica alla «Sapienza» di Roma.

E mi pare che non si potesse meglio onorare la memoria del Maestro che celebrando l'opera del Discepolo.

Ma di Giannantoni va ancora ricordato, per dare un'idea del contributo da lui offerto al mondo degli studi sul pensiero antico, l'edizione completa in lingua italiana dei *Presocratici*, come di tutte le testimonianze su *Socrate*, e quindi dell'intero *corpus* platonico e infine di tutto Aristotele, ancora in corso di pubblicazione.

Un'opera di immensa mole, senza dire di quella storica e monografica, intesa a proporre con amore e studio alla nostra attenzione tutta la produzione del pensiero classico come un modello di civiltà per la civiltà del mondo moderno.

E mi pare che una tale opera non avrebbe potuto trovare se non qui ad Atene, in questa Accademia che da Platone ripete le origini e il nome, il suo giusto e degno coronamento.

Signor Presidente dell' Accademia di Atene, Signori Accademici, io Vi sono personalmente assai grato per aver voluto accettare queste *Socraticorum Reliquiae* di Gabriele Giannantoni come un omaggio che viene a Voi dalla «Sapienza» di Roma e insieme dell' omaggio che Voi, questa sera, accettandone l' opera, avete voluto rendere ad un Maestro della «Sapienza».
